

Vlaanderen
is landbouw & visserij

AGROMILIEU- EN KLIMAATMAATREGELEN

Verkenning van zes West-Europese regio's

DEPARTEMENT
LANDBOUW & VISSERIJ

2017

WWW.VLAANDEREN.BE/LANDBOUW

AGROMILIEU- EN
KLIMAATMAATREGELEN:
VERKENNING VAN ZES
WEST-EUROPESE
REGIO'S

Auteurs: Ewout Zwaenepoel, Sylvie Danckaert, Dirk Van Gijseghem

Deze publicatie werd door het Departement Landbouw en Visserij met de meeste zorg en nauwkeurigheid opgesteld. Er wordt evenwel geen enkele garantie gegeven omtrent de juistheid of de volledigheid van de informatie in deze publicatie. De gebruiker van deze publicatie ziet af van elke klacht tegen het Departement Landbouw en Visserij of zijn ambtenaren, van welke aard ook, met betrekking tot het gebruik van de via deze publicatie beschikbaar gestelde informatie.

In geen geval zal het Departement Landbouw en Visserij of zijn ambtenaren aansprakelijk gesteld kunnen worden voor eventuele nadelige gevolgen die voortvloeien uit het gebruik van de via deze publicatie beschikbaar gestelde informatie.

////////////////////////////////////

SAMENVATTING

In dit rapport verrichten we een screening van de zogenaamde agromilieu- en klimaatmaatregelen (AMKM) van enkele Europese landen of regio's. Als basis gebruiken we het plattelandsontwikkelingsprogramma waarover elke lidstaat beschikt. Maatregelen die louter natuurdoelstellingen nastreven worden buiten beschouwing gelaten.

Sommige nationale of regionale maatregelen zijn voor Vlaanderen soms niet direct van toepassing, maar kunnen door aanpassing wel hun nut bewijzen. Bijvoorbeeld:

° Vlaanderen heeft geen rijstvelden die onder water gezet kunnen worden (cf. nationale kaderregeling Frankrijk). Maar de techniek om strategisch bepaalde gewassen - zoals riet of wilgen – middels irrigatie te telen, kan nuttig zijn om tegelijk nog diverse andere agroklimaat- en milieudoelstellingen te dienen (o.m. in functie van koolstofvastlegging, vernatting, tegengaan van stedelijke hitte eilanden, enz.).

Evenzeer kan de maatregel om meer silicium in de bodem te brengen door rijststro buiten de rijstvelden aan te brengen inspireren, omdat de idee om het gehalte van bepaalde nuttige elementen in de bodem te verhogen evenzeer van toepassing kan zijn op andere nuttige mineralen of sporenelementen. Dat kan het geval zijn als bodems en/ of gewassen tekorten vertonen van belangrijke sporenelementen, die bovendien soms ook voor de mens zelf ondermaats aanwezig zijn in zijn voeding (bv. magnesium).

En ook het Franse idee om middels strategische periodieke irrigatie, drooglegging of een vals zaaibed onkruiden in rijstvelden te bestrijden (en daartoe gerichte voorzieningen te treffen), kan inspirerend werken voor bepaalde Vlaamse gebieden (cf. nationale kaderregeling Frankrijk). Zo is in Vlaanderen het voorkomen van de akkerdistel vaak een gevolg van een te droge of te warme bodem tijdens de winter. Een hogere grondwaterstand tijdens de winter kan in valleigebieden bepaalde ongewenste planten helpen weren.

° Sommige buitenlandse regionale veerassen maken geen deel uit van bedreigd Vlaams levend erfgoed. Maar de idee die schuilt achter de inzet van bedreigde Vlaamse veerassen om tegelijk vlotter andere agromilieu- en klimaatdoelstellingen te halen, bv. door gunstige kenmerken van oude rassen in moderne veerassen in te kruisen, reikt verder dan oude rassen louter te beschermen (cf. Nord-Pas de Calais). Overname van deze maatregel – mits invulling met onze lokale veerassen – zou een Vlaamse invulling zijn van een al bestaande buitenlandse maatregel.

° Vlaanderen subsidieert kleine landschapselementen. Naar analogie van Wallonië kunnen deze elementen eventueel strategisch ingezet worden tegen erosie of kan de maatregel geadapteerd worden, bv. door deze ook in te zetten in functie van historische landschapsrenovatie.

De onderzochte regio's of landen hebben opvallend veel aandacht voor maatregelen en acties die een beter waterbeheer nastreven. Nederland kiest zelfs om integraal in te zetten op beter waterbeheer. Ook het Franse departement Nord-Pas de Calais biedt een vrij breed scala maatregelen en acties aan die finaal waterdoelen dienen. Bij Wallonië is de link met biodiversiteit nooit veraf. Maatregelen van de Duitse deelstaat Nedersaksen hechten veelal belang aan bodemkwaliteit. Naast de klemtoon op waterbeheer ijvert Schotland ook voor de verweving tussen biobedrijven en natuur door natuurlijke

////////////////////////////////////

processen maximaal te betrekken bij de bedrijfsvoering. De Deense aanpak is inzake aantal maatregelen beperkt en zet vooral in op een betere protectie van waterrijke gebieden tegen verdroging, vermesting of uitstoot van broeikasgassen.

1 INLEIDING: PRIORITEITEN STUREN RICHTING ACTIES

Het Europese Gemeenschappelijk landbouwbeleid (GLB) van de Europese Unie bestaat uit twee pijlers: een eerste pijler die de rechtstreekse betalingen aan landbouwers en de beheersmaatregelen voor de landbouwmarkten regelt en een tweede pijler rond plattelandontwikkeling (europarl.europa.eu). Met de tweede pijler stuurt het Europese beleid erop aan dat plattlandsgebieden beter inspelen op uitdagingen van de 21ste eeuw op het gebied van economie, milieu en samenleving (ec.europa.eu).

Omdat agromilieu- en klimaatmaatregelen kunnen verschillen naargelang de specifieke landelijke of lokale situatie, kunnen ze tussen regio's of landen onderling divers zijn. Voor de afdeling inkomenssteun van het Departement Landbouw en Visserij leek het daarom nuttig om na te gaan welke maatregelen vergelijkbare Europese regio's nemen en hoe andere landen of regio's omgaan met analoge uitdagingen. Daarom werd nagegaan welke accenten, maatregelen of acties Nederland, Wallonië, Duitsland (Nedersaksen), Frankrijk (Nord-Pas de Calais), Schotland en Denemarken leggen.

Bij de keuze van de landen en regio's werd er vooral op gelet dat er analoge bodems zoals in Vlaanderen voorkomen en het klimaat niet te zeer verschilt. Bovendien veronderstellen we dat bij voorbeelden die onderling toch voldoende verschillen (bv. omdat bepaalde grondgebruiksvormen er verschillend primeren), originele maatregelen aan het licht kunnen komen die inzetten op de belangrijkste vormen van grondgebruik.

Dit rapport focust op een selectie van agromilieu- en klimaatmaatregelen (AMKM) van pijler twee (artikel 28 van verordening (EU) Nr. 1305/2013). Maatregelen waarvan de focus in hoofdzaak gericht is op natuur (met name focusgebied 4a) worden buiten beschouwing gelaten.

In PDPO III werden voor de periode 2014–2020 zes 'prioriteiten' vastgelegd. Deze prioriteiten zijn op te vatten als ruime doelstellingen. De lidstaten kunnen zelf beslissen om in hun specifieke programma's meer of minder in te zetten op bepaalde prioriteiten (Europa Nu (2016).

De zes Europese prioriteiten zijn:

1. Bevordering van de kennisoverdracht en innovatie in de landbouw- en de bosbouwsector en in plattlandsgebieden
2. Versterking van het concurrentievermogen van alle landbouwtypen en verbetering van de rendabiliteit van de landbouwbedrijven
3. Bevordering van de organisatie van de voedselketen en van het risicobeheer in de landbouw
4. Herstel, instandhouding en verbetering van ecosystemen die aangewezen zijn op de landbouw en de bosbouw
5. Bevordering van het efficiënte gebruik van hulpbronnen en steun voor de omslag naar een koolstofarme en klimaatbestendige economie in de landbouw-, de voedsel- en de bosbouwsector
6. Bevordering van sociale inclusie, armoedebestrijding en economische ontwikkeling in plattlandsgebieden

De agromilieu- en klimaatmaatregelen dragen vooral bij aan prioriteit vier (o.a. plattlandontwikkeling) en vijf (klimaat).

Elk van de zes prioriteiten worden meer gedetailleerd gestuurd aan de hand van enkele focusgebieden. Voor een korte toelichting van alle achttien focusgebieden verwijzen we naar bijlage 1. De meest relevante focusgebieden voor deze studie zijn:

////////////////////////////////////

2 BESPREKING MAATREGELEN PER LAND / REGIO

2.1 NEDERLAND

Algemeen:

Anders dan bij het vorige programma kan in het huidige Nederlandse Plattelandsontwikkelingsprogramma 2014-2020 (POP3) vanaf 2016 niet langer een individuele aanvraag worden ingediend. Alleen agrarische collectieven en samenwerkingen van agrarische natuurverenigingen kunnen dat doen. Hiermee streeft Nederland naar een hoger ecologisch ambitieniveau ten aanzien van het agrarisch natuurbeheer. Bovendien kiest het voor specifieke gebieden, waarvan verwacht wordt dat daar de beste resultaten bereikt kunnen worden (scan-collectieven.nl, 2016).

De provincies spelen in op regionale noden door meer of minder in te zetten op bepaalde maatregelen. Daartoe kunnen ze kiezen uit een breed gamma vooropgestelde actiepunten die bij elke maatregel horen. De provincie schrijft als het ware een opdracht uit waarop een collectief intekent. Aanvragen kunnen enkel worden ingediend door gecertificeerde collectieven. Een collectief moet voldoen aan de in de opdracht gestelde voorwaarden. Dit collectief bestaat uit landbouwers en andere gebiedspartijen (grondeigenaren, grondgebruikers, landbouworganisaties, natuur- en landschapsorganisaties, provincies, waterschappen, gemeenten) die samen de beheeractiviteiten voor agromilieu- en klimaatdiensten uitvoeren. Daardoor kunnen vele betrokkenen vervat zitten in één contract (Overheid.nl, 2015). Doordat er minder subsidieaanvragers zijn, houdt de nieuwe aanpak ook een administratieve vereenvoudiging in.

De provincies zorgen ervoor dat de ambities en doelen van alle betrokkenen in een gebied waar het agrarisch natuurbeheer zal worden toegepast, wordt vastgelegd in hun provinciale natuurbeheerplannen. Maar het agrarisch collectief ziet toe op de uitvoering van het agrarisch natuur- en landschapsbeheer. Daartoe controleert - en sanctioneert het collectief, indien nodig - en regelt ze de betalingen (Scan).

Milieuthema (prioriteiten en focusgebieden):

Het [POP3-programma](#) speelt zich af binnen vijf prioriteiten die zeven focusgebieden bestrijken.

Voor de hier besproken AMKM wordt daarbij uitsluitend focusgebied 'verbeterd waterbeheer' aangehaald (4b) *exclusief* de zuivere biodiversiteitsdoelen (4a) (zie overzicht 11.2 binnen het POP3-programma en tabel 5.2). Nederland zet onrechtstreeks in op prioriteit vijf (waaronder o.m. het focusgebied 'klimaat' ressorteert) (regiebureau). Voor de focusgebieden die verband houden met klimaat (prioriteit 5) formuleert Nederland immers geen specifieke maatregelen. De maatregelen onder de focusgebieden 'ontwikkeling van innovatie in plattelandsgebieden' (1a), 'aanhalen van banden tussen voedselproductie en onderzoek en innovatie' (1b), 'verbeteren van economische prestaties van alle landbouwbedrijven' (2a) en het 'verbeteren van het waterbeheer' (4b) dragen wel substantieel bij aan deze focusgebieden.

Onder 'natuur en landschap' ontwikkelde Nederland vier agrarische leefgebieden, m.n. de leefgebieden 'open grasland' en 'open akker', 'droge dooradering', 'natte dooradering' en 'water'. De acties die verbonden zijn aan deze leefgebieden dienen veelal een natuurdoel (soortenbehoud), maar bepaalde acties beogen tegelijk een reductie van nutriënten en gewasbeschermingsmiddelen, die in functie staan van een beter water- en bodembeheer. Deze actiepunten vallen onder de cluster 'verschralen' in de tabellen met maatregelen.

Inhoud van de maatregelen:

De acties voor open akker, droge en natte dooradering betreffen in hoofdzaak maatregelen die inzetten op natuurkwaliteit (Plattelandsontwikkelingsprogramma 2014-2020, tabel 11.4). De maatregelen die voor waterdoelen genomen kunnen worden, gaan ruimer.

Maatregelen voor waterdoelen:

De doelstellingen van de categorie water zijn:

- overtollig water bergen op landbouwgrond en/of realiseren van een optimaal peilbeheer
- waterkwaliteit verbeteren en versterken van het natuurlijk karakter en de biotoop van de watergangen
- beperken/voorkomen af- en uitspoeling nutriënten en gewasbeschermingsmiddelen naar grond- en oppervlaktewater.

Deze doelstellingen vallen onder de streefwaarde-indicator 'percentage landbouwgrond onder beheerscontracten ter verbetering van het waterbeheer'. Bij de beheerfuncties wordt onderscheid gemaakt tussen waterberging, bufferzone, verbetering waterkwaliteit, vernatting en water vasthouden (tabel 8.10.5.3.5).

Maatregelen voor klimaat:

Nederland zet niet rechtstreeks in op de bevordering van het efficiënte gebruik van hulpbronnen en steun voor de omslag naar een koolstofarme en klimaatbestendige economie (prioriteit vijf) ([regiebureau, 2016](#)). Indirect dragen de maatregelen kennisoverdracht en voorlichting (maatregel 1), samenwerking (maatregel 16) en investeringssteun (maatregel 4) wel bij aan de klimaatdoelstelling (POP3, tabel 5.5). Daarnaast vertonen deze maatregelen raakvlakken met alle overige aandachtsgebieden van prioriteit vijf.

Tabel 2: Nederlandse maatregelen en actiepunten die direct bijdragen aan een focusgebied

FOCUSGEBIED	MAATREGEL	ACTIE
4b	beperken/voorkomen af- en uitspoeling nutriënten naar grond- en oppervlaktewater	Bemesting met ruige stalmest is verplicht; melding achteraf binnen twee weken (Activiteit 6)
4b	beperken/voorkomen af- en uitspoeling gewasbeschermingsmiddelen naar grond- en oppervlaktewater	Uitsluitend gebruik van chemische onkruidbestrijding op max 10 % van de beheereenheid (Activiteit 7)
4b	beperken/voorkomen af- en uitspoeling nutriënten	Minimaal f% tot maximaal g% van de beheereenheid bestaat van datum x tot datum y uit gewas a of meerdere gewassen b of gewasresten c (Activiteit 9)

////////////////////////////////////

4b	beperken/voorkomen af- en uitspoeling nutriënten naar grond- en oppervlaktewater	Minimaal f% en maximaal g% van de beheereenheid dient jaarlijks geploegd te worden (Activiteit 10)
4b	beperken/voorkomen af- en uitspoeling nutriënten naar grond- en oppervlaktewater	De beheereenheid wordt niet beweid (in combinatie met activiteit 17 tijdens de inundatie) (Activiteit 11)
4b	beperken/voorkomen af- en uitspoeling nutriënten naar grond- en oppervlaktewater	Het gewas wordt in periode datum x tot datum y geoogst op minimaal f% tot maximaal g% van de beheereenheid (Activiteit 12)
4b	beperken/voorkomen af- en uitspoeling nutriënten naar grond- en oppervlaktewater	Na datum x blijft het gewas staan tot datum y van het volgende kalenderjaar (Activiteit 13)
4b	beperken/voorkomen af- en uitspoeling nutriënten en gewasbeschermingsmiddelen naar grond- en oppervlaktewater	Bagger is met inachtneming van de mestvrije zone op aangrenzende landbouwgrond gespoten; melding achteraf binnen 2 weken (beheereenheid is sloot plus aangrenzende landbouwgrond) (Activiteit 26)
4b	beperken/voorkomen af- en uitspoeling nutriënten en gewasbeschermingsmiddelen naar grond- en oppervlaktewater	In aangewezen gebieden zijn tussen de aardappelruggen minimaal 30 drempeltjes van minimaal 10 cm hoog per 100 m aanwezig met een minimale afstand van 1m onderling (Activiteit 29)
4b	beperken/voorkomen af- en uitspoeling nutriënten en gewasbeschermingsmiddelen naar grond- en oppervlaktewater	Op beheereenheid zijn gewasresten (zoals bijvoorbeeld maaisel, stro), al dan niet opgebracht en voor minimaal x% en maximaal y% van de oppervlakte ondergewerkt binnen a weken na aanbrengen of oogst (Activiteit 30)
4b	<p>° overtollig water bergen op landbouwgrond en/of realiseren van een optimaal peilbeheer</p> <p>° versterken van het natuurlijk karakter en de biotoop van de watergangen</p> <p>° beperken/voorkomen af- en uitspoeling nutriënten en gewasbeschermingsmiddelen naar grond- en oppervlaktewater</p>	Watergang heeft (via natuurlijke of kunstmatige voorziening) vrij toegang tot de beheereenheid. Als beheereenheid onderloopt wordt nadien schoongemaakt (Activiteit 16)

4b	beperken/voorkomen af- en uitspoeling nutriënten naar grond- en oppervlaktewater	Het gewas wordt jaarlijks minimaal 1 keer gemaaid en afgevoerd (Activiteit 17)
4b	overtollig water bergen op landbouwgrond en/of realiseren van een optimaal peilbeheer	Door een tijdelijke, plaatselijke voorziening is het oppervlaktewaterpeil van datum x tot datum y a cm hoger dan eerste volgende watergang aangrenzende aan beheereenheid (Activiteit 18)
4b	versterken van het natuurlijk karakter en de biotoop van de watergangen	Minimaal a verschillende indicatorsoorten uit lijst b zijn in transect aanwezig in de periode x tot y (groeiseizoen) (Activiteit 19)
4b	versterken van het natuurlijk karakter en de biotoop van de watergangen	Minimaal f% tot maximaal g% van de beheereenheid is gesnoeid in de periode datum x tot datum y. Het overige deel wordt in stand gehouden (Activiteit 22)
4b	waterkwaliteit verbeteren en versterken van het natuurlijk karakter en de biotoop van de watergangen	Minimaal f% tot maximaal g% van de beheereenheid is van datum x tot datum geschoond en/ of gemaaid (Activiteit 23)
4b	waterkwaliteit verbeteren en versterken van het natuurlijk karakter en de biotoop van de watergangen	Snoei- en of maaiafval is verwijderd (Activiteit 24)
4b	overtollig water bergen op landbouwgrond en/of realiseren van een optimaal peilbeheer	Stuw of andere peilscheiding (o.a. peilgestuurde drainage) is jaarlijks schoongemaakt/ onderhouden/ beheerd (Activiteit 27)

Legende: 4b: verbeteren van het waterbeheer met inbegrip van het beheer van meststoffen en bestrijdingsmiddelen

lBron: : tabellen 8.10.5.3.5, 5.4 en 11.4 Regiebureau, 2016 en Scan

Doordat in Nederland uitsluitend aan de hand van collectieven agromilieue- en klimaatverbintenissen worden nagestreefd, kan verwacht worden dat dit leidt tot meer resultaatgericht werken en een betere interne kwaliteitscontrole. Immers, een gebiedsgerichte planaanpak vermindert ongewenste randeffecten (bv. door verontreinigd water, een ander peilbeheer, enz...). En door een controlesysteem dat zowel 'van boven naar onder' gebeurt via de beheerplannen, als 'van onder naar boven' via de controlebevoegdheid van de collectieven, kan vermeden worden dat afspraken onvoldoende gerespecteerd worden.

Door binnen het POP-3 programma fiches met een heldere opdeling in leefgebieden op te stellen - incl. daaraan gerelateerde acties - beschikt een collectief over duidelijke initiatieven die op maat van een type gebied gesneden zijn.

////////////////////////////////////

In het Vlaamse PDPO-3 is de mogelijkheid voorzien om via collectieven agromilieu- en klimaatdoelstellingen na te streven, maar deze mogelijkheid is niet vertaald in Vlaamse regelgeving. Als effectief zou blijken dat de doelstellingen beter gehaald kunnen worden via collectieven, is het wenselijk om de organisatie van agromilieu- en klimaatmaatregelen te herbekijken.

2.2 WALLONIË

Algemeen:

De agromilieu- en klimaatmaatregelen van het [Plattelandsbeleidsplan 2014 – 2020 van Wallonië](#) zetten vooral in op biodiversiteitsdoelstellingen. Daarnaast worden maatregelen die biodiversiteitsdoelstellingen dienen vaak nog direct gelinkt aan andere prioritaire doelstellingen.

Milieuthema (prioriteiten en focusgebieden):

De milieu- en klimaatmaatregelen houden prioritair verband met de milieuthema's die ressorteren onder prioriteit 4, met de focusgebieden biodiversiteit (4a), waterkwaliteit (4b), erosiebestrijding (4c), broeikasgassen (5d) en koolstofopslag (5e). Via secundaire effecten zijn de maatregelen ook gelinkt aan het bevorderen van koolstofbehoud en -vastlegging in de land- en bosbouwsector (5e) (tabel 11.3).

Inhoud van de maatregelen:

Met volgende agromilieu- en klimaatmaatregelen worden ook andere prioriteiten en focusgebieden nagestreefd dan de zuivere biodiversiteitsdoelen (bron: tabel 11.4 van het Waalse Plattelandsbeleidsplan 2014 – 2020):

- MB5 – gras- kruidenranden. Maatregel en soort acties: creëren of onderhouden van ecologische kenmerken van een gebied door middel van akkerranden, bufferzones, bloemenranden, hagen, bomen, enz.).

Door deze maatregel kunnen tegelijk doelstellingen rond waterbeheer worden aangepakt. In het verlengde van deze maatregel kunnen ook erosiewerende maatregelen genomen worden die beletten dat zwevend slib via de waterloop verder stroomafwaarts afgevoerd wordt. Daardoor dient ze ook bepaalde doelen van de Kaderrichtlijn Water.

- MB1a en MB1b: Hagen en bomenrijen. Maatregel en soort acties: creëren of onderhoud van ecologische kenmerken (bv. akkerranden, bufferzones, bloemenranden, hagen, bomen).

De maatregel laat ook toe dat heesters en bomen worden ingezet in functie van oeverversteving van beken en rivieren in plaats van betonoevers (focusgebied waterbeheer). Strategisch geplante bomenrijen, hagen of houtkanten kunnen ook erosie weren (focusgebied erosie).

- MC3 – overstroombare weiden. Soort acties: bv. reductie van drainage, creëren van wetlands

Als drainage gereduceerd zou worden, ontstaan minder snel piekdebieten in de waterlopen. Daardoor verbetert het waterbeheer. Door meer wetlands te ontwikkelen kan voorkomen worden dat woongebieden onder water komen te staan. Door grasland in functie van overstromingsweiden aan te leggen, ontstaat meer grasland in plaats van akker en omdat blijvend grasland meer koolstof vastlegt dan akker draagt de maatregel ook bij als klimaatmaatregel.

- MC4 – Beheer van ecologisch waardevolle akkers en graslanden. Soort acties zijn bv.: toepassen van technieken die op ecologisch waardevolle akkers en graslanden een hoge natuurwaarde genereren (bv. bepaalde maaitechnieken, handenarbeid, maaien van winterstoppel op akkers, introductie van extensieve begrazingspraktijken, omzetting van akkers in grasland).

Door soortenrijke graslanden in stand te houden worden ook klimaatdoelen gediend omdat grasland meer koolstof vastlegt dan akker. Door akker om te zetten in grasland wordt bijgevolg ook meer koolstof vastgelegd in de bodem dan als een bodem blijvend als akker bewerkt zou worden. Daarnaast kan bestaand of nieuw grasland ingezet worden om waterkwaliteitsdoelen beter te halen omdat het ruimte geeft aan de rivier waardoor plaats is voor bezinking van fijn slib en stroomsnelheden bij piekdebieten verminderd kunnen worden, wat oevererosie minder kansen geeft en de waterkwaliteit ten goede komt. Door akkers niet te ploegen maar de stoppels te maaien kan men de uitstoot van broeikasgassen beperken. Sommige akkerbouwteelten dragen immers minder bij aan uitstoot van broeikasgas (bv. omdat ze minder bemesting vergen, of weinig of geen diepe bodembewerkingen vergen).

//

- MC7 – Inrichten van volledige percelen. Soort acties: bv.: creëren of onderhouden van bepaalde ecologische kenmerken van een gebied (bv. akkerranden, bufferzones, bloemenranden, hagen, bomen). Deze maatregel ligt in het verlengde van hoger vermelde maatregel MB5, maar daartoe kan desgewenst het hele perceel worden benut. Voor de effecten van de maatregel op de waterkwaliteit verwijzen we naar de uitleg bij MB5.
- MC8 – Randstroken beheren. Soort acties: bv. creëren of onderhoud van randen die de ecologische waarde verhogen (bv. akkerranden, bufferzones, bloemenranden, hagen, bomen) Voor de effecten van de maatregel op de waterkwaliteit verwijzen we naar de uitleg bij MB5.
- MB2 – Onderhouden van natuurlijke graslanden en akkers met hoge natuurwaarde. Soort acties: bv. onderhouden van akkers en weiden met hoge natuurwaarde door inzet van bv. andere maaitechnieken (bv. handenarbeid, maaien van winterstoppels op akkers), invoeren van extensieve begrazingsvormen, omzetting van akker in weiland.

Door de maatregel worden geen gewasbeschermingsmiddelen toegelaten (met uitzondering van de onder punt 8.2.6.3.3.6. opgesomde probleemkruiden), noch extra bemesting ingezet (behoudens een evt. extensieve bemesting door (na)begrazing zoals die wordt beschreven onder punt 8.2.6.3.3.6. van het plattelandprogramma), waardoor negatieve effecten voor broeikasgassen sterk gereduceerd worden.

- MB1c – aanleg of behoud van poelen of vijvers. Soort acties: bv. creëren of onderhouden van bepaalde ecologische kenmerken van een gebied (bv. akkerranden, bufferzones, bloemenranden, hagen, bomen).

De maatregel kan de weg die oppervlaktewater aflegt beïnvloeden en kan daardoor bijdragen aan vertraagde afvoer van water of nutriënten of slib. Daardoor kan de maatregel bijdragen aan een betere waterkwaliteit.

- MB6 – milieuvriendelijke teelten. Soort acties: bv. verbeterde wijze van telen, reductie van meststoffen en pesticiden mineralen (inclusief geïntegreerde teeltwijze). Voor de effecten van de maatregel op de waterkwaliteit verwijzen we naar de uitleg bij MB5.
- MB9 – lokale teel van voedergewassen. Soort acties: bv. aangepaste voerprogramma's, aangepaste bemesting.

Door de maatregel worden voeders niet van zeer ver aangevoerd, waardoor de uitstoot van broeikasgassen door het vervoer gereduceerd kan worden. Bovendien vereist de lokale teelt van eiwitbronnen geen extra of geen recente ontbossing waardoor duurzame bronnen van koolstofopslag verloren gingen.

De maatregel impliceert dat een eiwitbron van elders (soja) wordt vervangen door de teelt van lokale eiwitrijke gewassen (vlinderbloemigen). Vlinderbloemigen impliceren minder mest omdat ze stikstof uit de lucht halen. In sommige gevallen vergen ze ook minder bestrijdingsmiddelen waardoor ze bijdragen aan zowel een betere waterkwaliteit als aan een vermindering in de uitstoot van broeikasgassen. In het geval dat houtachtige plantendelen op het veld nablijven (bv. bij voedererwten waar geen stro mee geoogst wordt) dragen ze bij aan de koolstofvoorraad in de bodem.

Tabel 3: Waalse maatregelen en actiepunten die direct bijdragen aan een focusgebied

FOCUSGEBIED	MAATREGEL	ACTIE
4b, 4c	MB5 Gras- kruidenranden	creëren of onderhouden van ecologische kenmerken van een gebied (bv. akkerranden, bufferzones, bloemenranden, hagen, bomen).
4b, 4c, 5e	MB1a Hagen en bomenrijen	creëren of onderhoud van ecologische kenmerken (bv. bufferzones, hagen, bomen).
4b, 4c	MC3 overstroombare weiden	bv. reductie van drainage, creëren van wetlands
4b, 4c, 5d	MC4 Beheer van ecologisch waardevolle akkers en graslanden	toepassen van technieken die op ecologisch waardevolle akkers en graslanden een hoge natuurwaarde genereren (bv. bepaalde maaitechnieken, handenarbeid, maaien van winterstoppel op akkers). Andere acties kunnen zijn: introductie van extensieve begrazingspraktijken, omzetting van akkers in grasland
4b	MC7 Inrichten van volledige percelen	creëren of onderhouden van bepaalde ecologische kenmerken van een gebied (bv. akkerranden, bufferzones, bloemenranden, hagen, bomen)
4b, 4c	MC8 Randstroken beheren	creëren of onderhoud van randen die de ecologische waarde verhogen (bv. akkerranden, bufferzones, bloemenranden, hagen, bomen)
4c	MB1b Solitaire bomen, struiken en bosjes	creëren of onderhoud van ecologische kenmerken (bv. akkerranden, bufferzones, bloemenranden, hagen, bomen)
4b	MB1c Aanleg of behoud van poelen of vijvers	creëren of onderhouden van bepaalde ecologische kenmerken van een gebied (bv. akkerranden, bufferzones, bloemenranden, hagen, bomen)
4b, 5d	MB6 Milieuvriendelijk telen	verbeterde wijze van telen, reductie van meststoffen en anorganische pesticiden (zoals bij geïntegreerde teeltwijze)
5d	MB9 Lokale teelt voedergewassen	aangepaste voerprogramma's, aangepast bemesting
5d	MB2 Onderhouden van natuurlijke graslanden en akkers met hoge natuurwaarde	onderhouden van akkers en weiden met hoge natuurwaarde (bv. maaitechnieken, handenarbeid, maaien van winterstoppels op akkers), invoeren van extensieve begrazingsvormen, omzetting van akker in weiland

////////////////////////////////////

Aangezien elke deelstaat voor zichzelf bepaalt welke prioriteiten, maatregelen en actiepunten verder worden uitgewerkt, kunnen de doelstellingen per deelstaat verschillen. In het geval van de behandelde deelstaat Nedersaksen worden de prioriteiten en actiepunten bovenaan in de tabel met maatregelen weergegeven (bijlage 3).

Volgende AMKM-maatregelen die voldoen aan de criteria zoals die in de inleiding worden geschetst, worden door Nedersaksen voorgesteld ([Programmadocument Nedersaksen, 2016: 11.4.1.1.](#)). Daarbij wordt verstaan onder 'Altverpflichtung': de verplichting die rustte op een maatregel van het vorige programmadocument (kolom 1). Deze verplichting en de daarop afgestemde financiering werd al of niet bijgestuurd in het huidige programmadocument.

- hanteren van andere ploegtechnieken zoals niet-kerende bodembewerking, enz. (focusgebied waterkwaliteit - 4b)
  - alternatieve onkruidbestrijdingstechnieken (onderzaaien, tussenvruchten, enz.) (focusgebied 5d)
  - spontane opslag van rapen (zgn. 'Ausfallraps') op mechanische wijze verwijderen (in plaats van chemisch), teneinde zo de verontreiniging van bodemwater door sproeistoffen te voorkomen (maatregel in functie van waterkwaliteit - 4b)
  - geen bodembewerking na maïs om nitraatuitspoeling te vermijden in functie van waterkwaliteit/ drinkwaterbescherming (4b). De landbouwer mag bij deze maatregel (1) na de oogst van maïs geen bodembewerkingen uitvoeren, (2) een grondbewerking mag niet voor 1 maart van het volgende jaar gebeuren, (3) de maïsstoppels dienen om fytosanitaire redenen vernietigd te worden zonder dat daarbij een grondbewerking plaatsvindt (bv. door deze te verpulveren of aan te rollen) (4) na de oogst van de maïs mag geen minerale of organische stikstofmeststof gegeven worden voor 1 maart van het volgende jaar. Een bekalking is op de akker echter op elk moment toegestaan (5) tot 1 maart van het volgende jaar zijn geen chemische bestrijdingsmiddelen toegestaan. Het is niet verplicht maar erg wenselijk om de maïs voor de oogst a in een onderzaai van gras te voorzien. Door de aanwezigheid van het gras wordt de eventuele uitspoeling van nutriënten tijdens de winter nog beter beperkt.
  - aanleg van hagen tegen bodemerrosie door de wind (erosiewerende maatregel: 4c)
  - teelt van winterkoolzaad als bodembedekker, voorafgaand aan wintergraan (maatregel in functie van waterkwaliteit: 4b)
  - vloeibare mest injecteren door middel van de Cultanmethode (maatregel in functie van waterkwaliteit: 4b)
- In plaats van meerdere stikstofgiften op het blad, zoals gebruikelijk is bij bepaalde teelten (bv. granen), wordt één ondergrondse mestgift gegeven. Door hoge concentraties ammonium puntsgewijs te injecteren door middel van een stappenwielinjecteur werken nitrificerende bacteriën in de onmiddellijke omgeving niet meer, zodat de omzetting naar nitraat wordt voorkomen (Cultan = 'Controlled Uptake Long Term Ammonia Nutrition'). Hierdoor blijft de stikstof voor langere tijd aanwezig. Met de Cultanmethode kan de nitraatuitspoeling duidelijk afnemen (ecoservice-europe, 2012).
- teelt van tussenvruchten en onderzaai van gewassen (focus zowel waterkwaliteit als biodiversiteit)
  - gebruik van mulch en directe inzaai ('no-till') in de akkerbouw (focus zowel biodiversiteit als erosiewerende maatregel)

Tabel 4: maatregelen en actiepunten in Nedersaksen die direct bijdragen aan een focusgebied

FOCUSGEBIED	MAATREGEL	ACTIE
4b	hanteren van andere ploegtechnieken	bv. niet-kerende bodembewerking, enz.
4b	verontreiniging van bodemwater door sproeistoffen voorkomen	spontane opslag van rapen (zgn. 'ausfallraps') op mechanische wijze vermijden (i.p.v. chemisch)
4b	beperken van bodembewerkingen	geen bodembewerking na maïs
4b	aangepast bemesten	toepassen van de Cultanmethode
4b	's winters voorzien in vanggewassen	teelt van winterkoolzaad als bodembedekker, voorafgaand aan wintergraan
4b	teelt van tussenvruchten	tussenvrucht blijft minimaal staan tot 1 maart
4b	onderzaai van gewassen	inzaai van gras tussen maïs (gras blijft minimaal staan tot 1 maart)
4c	bodem vrijwaren tegen erosie	gebruik van mulch en directe inzaai ('no-till') in de akkerbouw
4c	bodemerrosie door de wind tegengaan	aanleggen van hagen
5d	alternatieve onkruidbestrijdingstechnieken	onderzaaien, tussenvruchten, enz.

Het programma van Nedersaksen bevat diverse maatregelen die in Vlaanderen nieuw of – in andere gevallen – nog minder gangbaar of bekend zijn. Nieuw is de Cultan-bemestingmethode die stikstofuitspoeling helpt te voorkomen. Het onderzaaien van grassen in maïs om meer stikstofuitspoeling gedurende de maand na de oogst te voorkomen, wordt in Vlaanderen nog maar weinig toegepast

////////////////////////////////////

(daartoe kunnen graszaden die samen met de maïs mee ingezaaid worden en behandeld werden met kiemvertragende coatings behulpzaam zijn). Een meer duurzame aanpak van erosie door middel van duurzame en dieper wortelende beplantingen dan gras stelden we ook bij het Waalse programma vast. Door adaptatie van de maatregel die voorziet in het mechanisch verwijderen van spontane opslag van rapen kan in Vlaanderen o.m. spontane opslag van aardappelen vermeden worden.

2.4 FRANKRIJK: NORD-PAS DE CALAIS

Algemeen:

Een nationaal kaderprogramma ('[Programme cadre national](#)') zet de klijlijnen uit waarmee de 21 Franse regio's, excl. enkele Franse overzeese gebieden, aan de slag kunnen om hun [eigen](#) plattelandsontwikkelingsplan PDR ('Programme de développement rural') rond te ontwikkelen. Daarbij worden gemeenschappelijke maatregelen die aan de nationale prioriteiten voldoen, opgenomen in de [lijst met maatregelen](#) van het nationale programma (EC, 2015). Deze maatregelen kunnen wel of niet gekoppeld zijn aan specifieke beschermingszones.

Van de Franse nationale maatregelen vallen de maatregelen op die bij rijstvelden getroffen worden. Deze maatregelen kunnen in Vlaanderen weliswaar niet direct aangewend worden, maar mits aanpassingen kunnen deze wel inspireren om te worden ingezet bij andere teelten en in functie van andere doelstellingen. Deze maatregelen zijn:

- ° COUVER_16 Elders aanwenden en inploegen van de stengel van rijstplanten (i.p.v. deze ter plaatse af te branden). Het doel van deze actie is om de structuur en het siliciumgehalte van de landbouwbodem te verhogen. De actie komt o.m. de ziekteweerstand van landbouwgewassen ten goede.
- ° IRRIG_01. Fijner regelen van het waterpeil in rijstvelden. Het doel van deze actie is om verdroging tegen te gaan en om bepaalde onkruiden voor het planten van de rijst beter te kunnen bestrijden
- ° IRRIG_03. Onderhouden of herstellen van gravitair geregelde irrigatie op zowel akkers als grasland. De doelen zijn zowel landschappelijk (m.n. bepaalde oevertypes en hun vegetatietypes kunnen daar baat bij hebben) als ecologisch.
- ° IRRIG_04 en IRRIG_05. Een verminderd verbouwen van gewassen met een grote waterbehoefte in geïrrigeerde percelen door meer in te zetten op vlinderbloemigen. Het doel van deze maatregel is om zuinig om te gaan met de zoetwatervoorraad, omdat zoet water in de nabije toekomst in geringere mate ter beschikking zal staan als gevolg van de klimaatverandering.
- ° IRRIG_06. Een ruimere inzet van een vals zaaibed bij de rijstteelt teneinde minder herbiciden te moeten inzetten. Het doel van deze maatregel is om beter onkruid te kunnen bestrijden zonder dat daartoe herbiciden ingezet hoeven te worden.
- ° IRRIG_08. Tegengaan van verzilting bij teelten die geïrrigeerd worden. Het doel is om verzilting geen kans te geven in gebieden waar rijst wordt geteeld enerzijds, en anderzijds om de aanwezige zoetwaterhabitats te vrijwaren van de negatieve gevolgen van verzilting.

We onderzoeken voor Frankrijk het plattelandsontwikkelingsplan van [Nord-Pas-de-Calais](#), omdat deze regio analogieën vertoont met de Vlaamse situatie. De agromilieue- en klimaatmaatregelen² ('MAEC') staan er beschreven onder 8.2.7.M10 -Agroenvironnement-climat (article 28).

---

² MAEC : 'Mesures Agroenvironnementales et Climatiques'

////////////////////////////////////

Milieuthema (prioriteiten en focusgebieden):

De maatregelen die [Nord-Pas de Calais](#) neemt liggen hoofdzakelijk binnen de focusgebieden drinkwaterbescherming, biodiversiteit, overstromingsgevoelige gebieden en erosie (focusgebieden 4a, 4b, 4c en 5d) ([tabel 11.4](#) van Nord-Pas de Calais). Diverse acties (types d'opérations' - TO's) geven gestalte aan de concrete uitvoering van de maatregelen.

De agromilieu- en klimaatmaatregelen van Nord-Pas de Calais dienen diverse doelen:

1/ bevorderen van het commercieel vermogen door middel van ruimtelijk gezoneerde maatregelen die als doel hebben om een betere exploitatie van het bedrijf na te streven (maatregel 10.1 van het nationaal kader)

2/ ruimtelijk gezoneerde maatregelen die inspelen op lokale noden (maatregel 10.1 van het nationaal kader)

3/ acties die de instandhouding van genetische hulpbronnen in het algemeen beogen (maatregel 10.1 van het nationaal kader)

4/ acties voor het behoud van de genetische hulpbronnen van (specifiek) pluimvee (maatregel 10.2 van het nationaal kader)

Inhoud van de maatregelen:

Binnen het *ationale kaderprogramma* worden diverse 'types' acties opgesomd die voornoemde doelen nastreven. Als Nord-Pas de Calais een concretere invulling van een maatregel voorziet door concrete actiepunten voor te stellen worden deze hierna weergegeven. Maar de landbouwer geniet vaak nog een bepaalde vrijheid om een maatregel in te vullen.

Er worden maatregelen uitgewerkt binnen de werkingsvelden van de planten- en boomkwekerijen, de polycultuur (zowel in de betekenis van het op één akker door elkaar verbouwen van verschillende gewassen zoals bv. graan onder notelaars, als in de betekenis van het verbouwen van meerdere gewassen op een bedrijf), de akkerbouw, de begroeide oppervlakten, natuurlijke graslanden, het herstel van lineaire landschapsinfrastructuur, de habitatgerichte milieumaatregelen en het werkingsveld waarbinnen fytosanitaire producten worden gebruikt. Deze maatregelen of acties zijn:

- API (code cadre national: M10.0069). Bescherming van bijen. De maatregel API beoogt om veranderingen te brengen binnen de praktijken van de bijenteelt, die erop gericht zijn om de bestuiving door honingbijen te verbeteren. Deze acties staan in het teken van meerdere doelen: (1) de beschikbaarheid van voedselbronnen voor de bijen moet worden vergroot gedurende het hele seizoen, zodat korven minder moeten verhuizen (met alle nadelen van dien voor de bijen) (2) het kunnen aanbieden van meerdere types honing aan de consument (van verschillende gewassoorten en eventueel honing met een kwaliteitslabel) (3) de bestuiving van landbouwgewassen en wilde planten dient te worden verbeterd.

De acties die daartoe worden voorzien zijn: (1) voorzien van meer permanente kasten op een zelfde locatie en reguleren van het aantal kasten per locatie. De gedetailleerde voorwaarden over het aantal bijenkasten en hun opstelling worden opgesomd in het nationaal kaderprogramma (2) nastreven van een opeenvolging in bloei van landbouwgewassen én wilde planten.

- COUVER_03 (code cadre national: M10.0008) Maatregel: Nemen van duurzame anti-erosiemaatregelen onder teelten van houtige gewassen (boomkwekerij, wijngaarden). Ook het gebruik van sproeistoffen dient te worden beperkt. Doel: met de maatregel dient de waterkwaliteit te verbeteren. Dat kan gebeuren door acties die een blijvende grasbedekking aanbrengen, of door het aanbrengen van een mulchlaag. Deze actie vervat zowel de focusgebieden rond biodiversiteit (4a), waterkwaliteit (4b), erosie (4c) als koolstofopslag (5e).
- COUVER_05 (code cadre national M10.0010). Bevordering van de functionele agrobiodiversiteit rond o.m. percelen met groenten. Maatregel: Oprichten en in stand houden van zones met ecologische bescherming van groenten en gewassen door middel van een netwerk van ecologische zones. Acties: Er worden in groentepercelen om de 300 m grasstroken of stukken braak aangelegd van minstens 5 m en max 20 m breed. Deze stroken mogen niet behandeld worden. Indien mogelijk staan deze in de verbinding met andere landschappelijke elementen die aanwezig zijn op of rond het perceel

//

Het doel van de actie is om dergelijke bedrijven globaal te verbeteren op diverse vlakken. Ingrepen op het vlak van water, bodem, biodiversiteit, landschap en klimaat dienen de bedrijven meer toekomstgericht te maken. Er wordt o.m. gericht op minder bemest, aan vruchtwisseling gedaan en minder gebruik gemaakt van bestrijdingsmiddelen.

- PRV: Terugdringen van de 'genetische erosie' van landbouwgewassen (Code: M10.0068) Het doel van deze maatregel is om landbouwgewassen te vrijwaren van te weinig genetische diversiteit binnen de soort(en), gangbare gewassen mee te laten evolueren met de klimaatverandering (waar oude gewassen dienstig in kunnen zijn) en de risico's die mede kunnen voortvloeien uit te weinig genetische variatie te beperken.
- SPE_01 (code cadre national: M10.0003). De maatregel behelst ondersteuning van gemengde bedrijven met eigen voerproductie, enz.). Het doel van deze maatregel is om in te spelen op bepaalde aanwezige gevaren bij dergelijke bedrijven: (1) het inruilen van grasland voor akkerbouwgewassen die vervolgens verkocht worden (wat in het nadeel is van meer voederautonomie) en (2) de stikstofdruk die op een bedrijf ontstaat door mestoverschotten wanneer de maïsteelt wordt verminderd. Concreet: bij gemengde veebedrijven met dominantie van vee wordt er gezocht naar alternatieven voor maïs en naar ondersteuning van het aandeel grasland.
- SPE_02 (code cadre national: 10.0004). Bij gemengde veebedrijven met dominantie van graanteelt wordt het aandeel grasland ondersteund en wordt gezocht naar alternatieven voor maïs. Het doel van deze actie is om de autonome voedselproductie van de bedrijven te verhogen en de gevaren die uitgaan van aankoop van voeders te vermijden (cf. SPE_01).
- LINEA_03 - Onderhoud van oibossen (code cadre national: M10.0041). Het doel van deze actie is om de meervoudige gelaagdheid in stand te houden en de aanwezigheid van een rijke flora en fauna in oibossen te verzekeren. Deze actie dient in de eerste plaats biodiversiteitsdoelstellingen, maar dient ook klimaatdoelstellingen en waterkwaliteitsdoelstellingen. Zo kunnen oibossen de luchtvochtigheid in de ruimere omgeving verhogen waardoor het negatieve effect dat uitgaat van nabijgelegen stedelijke hitte-eilanden wordt verminderd. Verder impliceren de faunistische en floristische doelstellingen dat de oibossen voldoende vochtig blijven, wat tegelijk een waterbeheer vergt dat zich toespit op vasthouden van water. Vernatting van oibossen komt ook de koolstofvastlegging in de bodem ten goede, in het bijzonder waar veen in de bodem steekt.
- LINEA_04 - Onderhouden van kleine bosjes (code cadre national: M10.0042). Deze actie dient in de eerste plaats biodiversiteitsdoelstellingen, maar dient tegelijk klimaatdoelstellingen en waterkwaliteitsdoelstellingen aangezien bosjes een bufferende functie kunnen hebben op de werking die uitgaat van meststoffen en bestrijdingsmiddelen naar andere zones dan waarvoor deze laatste bedoeld zijn. Bomen leggen koolstof duurzaam vast.
- LINEA_05 Mechanisch onderhoud van permanente stroken die begroeid zijn met een kruidachtige vegetatie en zich bevinden op glooiende akkerbouwpercelen (code cadre national M10.0043). Het doel van deze acties is dat de hellingen fungeren als fysieke barrière tegen brand en erosie. Deze actie dient in de eerste plaats waterkwaliteitsdoelstellingen, maar dient ook biodiversiteitsdoelstellingen.
- LINEA_06 – Ecologisch onderhoud van sloten en geulen en irrigatiekanaaltjes in moerassen in bepaalde gebieden (code Cadre National: M10.0044). Het doel van deze actie is om bij het onderhoud van sloten e.d. rekening te houden met wilde flora en fauna en om zo de ecologische en hydrologische functies (zoals buffers en filters) van het slotensysteem in stand te houden. Deze actie dient de focusgebieden.
- LINEA_07 - Restauratie en / of onderhoud van vijvers en meren (code cadre national: M10.0045). Het doel van deze actie is om de rol die vijvers en meren spelen bij het in stand houden van een metapopulatie van dieren en planten in stand te houden, hun regulerende waterfunctie bij de bestrijding van bodemerisatie, verontreiniging en overstromingen te laten vervullen en om koolstofopslag via haar ecosysteem mogelijk te maken.
- MILIEU_02 – Snel herstel van graslanden na overstromingen in uiterwaarden (code cadre national: M10.0049). Daartoe wordt slib en afval uit weiden, heiden en gazons ('graslandgebieden') geruimd nadat zich daar overstromingen voordeden. Het doel van deze actie is dat het overstroombare karakter van de rivieren en de waterkwaliteit behouden wordt.
- SHP_01 – Behoud en beheer van permanente graslanden in gebieden waar deze dreigen te verdwijnen (code cadre national: M10.0078). Deze actie mikt op individueel engagement en draagt bij aan het bevorderen van de waterkwaliteit, de klimaatadaptatie (koolstofopslag) en voorkomt erosie. Om deze maatregel ten uitvoer te brengen worden diverse doelstellingen vooropgesteld, zoals een minimale aanwezigheid van graslanden (vastgesteld op 70 %), compensatie van geëgaliseerde graslanden in beheergebieden, enz.
- SHP_02 – Opzetten van een collectief engagement inzake behoud en beheer van graslanden in gebieden waar deze dreigen te verdwijnen (code cadre national: M10.0079). Deze actie draagt bij aan het bevorderen van de waterkwaliteit, de klimaatadaptatie (koolstofopslag) en voorkomt erosie. Om deze maatregel ten uitvoer te brengen worden diverse doelstellingen vooropgesteld die analoog zijn aan SHP_01.

//

- SPE_03 (Code: M10.0005). Ondersteunen van duurzame praktijken in de gehele lijn van de bedrijfsuitbating bij bedrijven die niet-herkauwers kweken (varkens en pluimvee). Het doel van de acties is dat dergelijke bedrijven meer dan een kwart diervoer zelf kunnen produceren, minder waterverbruik hebben, een beter bodembeheer voeren, minder koolstofuitstoot hebben en zich aanpassen aan de klimaatverandering. Volgende acties kunnen bijdragen aan dit doel: een meer gediversifieerde gewasrotatie (waarin de rotatie met peulvruchten in functie van verminderd waterverbruik en eigen eiwitbronnen en afwisselende winter- en zomerteelten in vervat zit), een zuinig gebruik van stikstofbemesting (inclusief gebruik van de mest van de eigen dieren ter verbetering van de bodemvruchtbaarheid), het verbouwen van verschillende gewassen voor het voer van de eigen dieren en een hogere vruchtwisseling (waardoor de druk door ziekten of plagen afneemt en een betere onkruidbestrijding mogelijk wordt).
- PRMA_01: Behouden van waardevolle genetische bronnen bij landbouwhuisdieren, m.n. bij pluimvee (incl. input van hun waardevolle kenmerken door deze te implementeren in moderne rassen). (Code cadre national: M10.0077). Het doel van deze maatregel is om te vermijden dat oude rassen verloren gaan. Daarnaast zouden waardevolle eigenschappen die deze rassen in zich kunnen dragen, naderhand nuttig kunnen blijken en ingekruist kunnen worden in moderne rassen om deze laatste aan te passen aan nieuwe uitdagingen (bv. klimaatverandering, ziektes, betere aanpassing aan lokale eiwitbronnen en lokale granen, andere exterieurvereisten, enz.).
- PRMA_02: Herstellen van de populatie van sterk bedreigde streekassen (pluimvee) (Code cadre national: M10.0081). Het onderscheid met PRMA_01 zit in het gegeven dat de bij PRMA02 beoogde rassen al sterk bedreigd zijn in hun voortbestaan. Het doel is een om een actieplan op te stellen zodat deze bedreiging minder acuut is. Volgende actiepunten dragen daartoe bij: (1) het totale aantal fokdieren moet minimum 30 vrouwelijke dieren en 10 mannelijke dieren bedragen en (2) een minimum van 100 eerste generatie nakomelingen die als toekomstige potentiële kandidaten voor het stamboek kunnen dienen met minstens één keuring waarbij de dieren worden voorgesteld (3) de kweker die subsidie ontvangt dient de vereisten van de stamboekregistratie te kennen (4) er dient te worden voorzien in de individuele identificatie en traceerbaarheid van de fokdieren via een stamboek of door analyse van het genotype van de ouderdieren en hun directe nakomelingen en de registratie van dieren die aan hen verwant zijn.

Tabel 5: maatregelen en actiepunten in Nord-Pas de Calais die direct bijdragen aan een focusgebied

FOCUSGEBIED	MAATREGEL	ACTIE
4a	functionele biodiversiteit bij landbouwgewassen: betere bestuiving van landbouwgewassen en wilde planten door bijen	verbeteren van de imkerpraktijken om landbouwgewassen en wilde planten beter te bestuiven
4a	functionele biodiversiteit bij landbouwgewassen (groenten en gewassen)	opzetten van een netwerk van ecologische zones, bv. door grasstroken of braak. Indien mogelijk in de verbinding met andere landschappelijke elementen die aanwezig zijn op of rond het perceel (heggen, struiken, ...)
4a	goede landbouw- en milieukundige condities creëren	meerjarige grasstroken of percelen rond (of in) gevoelige gebieden
4a	verbeterde ruimtelijke inplanning van braakliggende percelen	inplanning van braakliggende percelen op basis van andere criteria dan 'op slechtste landbouwperceel'
4b	invloed van fytosanitaire producten en erosie verminderen in wijngaarden	er wordt een meer natuurlijke bedekking of onderhoud van de stroken tussen druivelaars aangelegd
4a, 4b, 4c, 5e	vervanging van een bepaald areaal veldgewas	zaaien van teelten die voldoen aan specifieke vereisten voor een soort, een groep soorten, voor bestuivende insecten of insecten die plaagsoorten bestrijden
4c	anti-erosiemaatregelen onder teelten van houtige gewassen	Inzaai van gras onder meerjarige houtige gewassen zoals boomkwekerij en wijngaarden
4c	verbeteren van de structuur en verhogen van het siliciumgehalte van de landbouwbodem (cadre national)	in de bodem inwerken (i.p.v. verbranden) van rijststro in de regio van de teelt
4b	verbeteren van waterpeil bij bepaalde teelten	aanbrengen van voorzieningen die detailmatig peilbeheer in rijstvelden meer mogelijk maken
4b	Onderhouden of herstellen van gravitair geregelde irrigatie (cadre national)	obstakels wegnemen die een natuurlijke irrigatie in de weg staan
4b	nastreven van minder waterverbruik bij akkergewassen in geïrrigeerde systemen	aanplanten van meer vlinderbloemigen i.p.v. graangewassen en zoeken van gepaste soorten vlinderbloemigen die zich laten inpassen in een rotatiesysteem
4b	minder herbiciden gebruiken in rijstvelden	aanleggen van een vals zaadbed
4b	tegengaan van verzilting	peilen in zones waar verzilting dreigt (rijstvelden) afstemmen op tegengaan van verzilting en ecologische waarden en het peilbeheer onderwerpen aan een basismodel
4b	aangepast onderhoud van goed gesitueerde hagen	hagen worden aangelegd op locaties die gunstig zijn in functie vande diverse functies die ze vervullen of worden onderhouden op

////////////////////////////////////

		de meest gunstige manier naargelang de rol die ze vervullen
4b	verminderd gebruik van fytosanitaire producten	Ondersteuning van landbouwers die hun strategie herzien inzake het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen
4b		Elimineren van het gebruik van synthetische herbiciden bij rijenteelten excl. bij graslanden
4b		Eliminatie van het gebruik van synthetische fytosanitaire producten
4b		Afbouw van de toegelaten dosis bij synthetische herbiciden
4b		Afbouw van de toegelaten dosis bij fytosanitaire producten behalve wat betreft synthetische herbiciden
4b		vermindering van het gebruik van fytosanitaire producten die geen herbiciden betreffen
4b		Implementatie van biologische bestrijding
4b		Gebruik maken van een plantaardige mulch of van een biologisch afbreekbare mulch tussen tuinbouwgewassen in gebieden waar dit nog niet gebruikelijk is
4b		Bevordering van de gewasdiversiteit bij speciale teelten
4b		Geen gebruik van synthetische herbiciden bij meerjarige houtige gewassen (boomkwekerij en wijnbouw)
4b		Afbouw van de toegelaten dosis die ingezet mag worden bij synthetische herbiciden
4b		afbouw van de toegelaten dosis bij fytosanitaire producten, behalve wat betreft synthetische herbiciden
4b		verminderd gebruik van fytosanitaire producten (andere dan herbiciden) op akkers in functie van een verbeterde waterkwaliteit
4a	behoeden tegen uitsterven van oude landbouwhuisdierrassen	bewaren van oude rassen van landbouwdieren, zowel in zuivere vorm als in kweekprogramma's die deze inkruisen met moderne landbouwhuisdierrassen. De bescherming slaat op ezels, runderen, paarden, schapen, geiten, varkens of pluimvee.
4b	Omschakeling naar meer duurzame milieupraktijken bij grote akkerbouwbedrijven die granen en/of oliehoudende zaden verbouwen	gediversifieerde gewasrotatie en langdurige rotaties met peulvruchten, afwisselende teelt van winter- en zomergewassen
4b		een zuinige stikstofbemesting inclusief aandacht voor het vergrote risico op uitspoelen van nitraten in de periode tussen de vruchtwisseling
5d		verlagen van de plaaggevoeligheid door uitgekiende rotaties, verhoogde diversiteit in de gewassen, aangepaste zaaidata en -dichtheden
4a, 4b, 4c, 5d, 5e	aanpassen van de teeltsystemen van de belangrijkste cultuurgewassen naar minder gunstige (toekomstige) groeiomstandigheden	(niet geconcretiseerd)
4a, 4b, 4c, 5d, 5e	streven naar een meer duurzame verbouwing van diverse soorten gangbare groenten	(niet geconcretiseerd)
4a, 4b, 4c, 5b	ondersteuning van gemengde bedrijven met eigen voerproductie	behouden van eigen grasland i.p.v. omzetten in akkerland en/ of verkopen van akkerland.
		bij gemengde veebedrijven met dominantie van vee wordt er gezocht naar alternatieven voor maïs en naar ondersteuning van het aandeel grasland
		Bij gemengde veebedrijven met dominantie van graanteelt wordt het aandeel grasland ondersteund en wordt gezocht naar alternatieven voor maïs
4a, 4b, 4c, 5 e	instandhouden van ooibossen	waterpeil verzekeren
4a, 4b, 4c, 5e	Onderhouden van kleine bosjes	maken dat deze bosjes niet gerooid worden
4b, 4a, 4c, 5e	instandhouden van kruidachtige brandwerende stroken	mechanisch maaien van kruidachtige stroken die gelegen zijn op hellingen
4a en 4b	Ecologisch onderhoud van sloten en geulen en irrigatiekanaaltjes in moerassen	maatwerk en evt. handwerk
4a, 4b, 4c, 5e	regulerende waterfunctie bij de bestrijding van bodemerosie, verontreiniging en overstromingen te laten vervullen en om koolstofopslag via haar ecosysteem mogelijk te maken	Restauratie en / of onderhoud van vijvers en meren
4a, 4b	het overstroombare karakter van rivieren behouden om de waterkwaliteit te behouden	snel wegwerken van afgezet slib op weiland
4a, 4b	rietvelden exploiteren opdat de moerassen ook nuttig zouden zijn en de bescherming zo beter verzekerd wordt	riet maaien en het riet gebruiken

////////////////////////////////////

Acties op akkers:

- Groenbemesters na maïs
Naast de natuurbehoudsdoelstelling draagt de maatregel bij aan de bodemvruchtbaarheid, het koolstofgehalte en de structuur in de bodem.
- Behoud van de stoppel tijdens de winterperiode
Naast de natuurbehoudsdoelstelling draagt de maatregel bij aan de waterkwaliteit.
- Aanleg van grasstroken in akkers
Naast de natuurbehoudsdoelstelling draagt de maatregel bij aan de waterkwaliteit, (vermindering van bodemerrosie en verminderde horizontale afvloeiing van gewasbeschermingsmiddelen) en het behoud van de bodemstructuur.
- Aanleg van bufferstroken langs waterlopen
Naast de natuurbehoudsdoelstelling draagt de maatregel bij aan de waterkwaliteit (vermindering van bodemerrosie en belemmering van spreedrift en horizontale afvloeiing van gewasbeschermingsmiddelen).

Acties tegen vertrapping en verdroging van veen- en heidegebieden:

Naast de natuurbehoudsdoelstelling draagt de maatregel bij aan de klimaatdoelstellingen (opslag van koolstof).

- Vernatting
- Minder dieren per oppervlakte-eenheid

Acties die verband houden met kleinschaligheid:

- Ondersteuning van kleinschalige landbouwsystemen (actie 10.138)
Naast de natuurbehoudsdoelstelling waar kleinschalige akkerbouw aan bijdraagt, kan de kleinere schaal in bepaalde gevallen ook tot geringere meerkosten leiden (bv. de aankoop van minder en/of minder grote machines). Indirect kan de actie leiden tot meer nauwkeurig maatwerk, waardoor bv. beter bodem- of waterbeheer mogelijk wordt.
- Stimuleren van het houden van kleine kuddes die bestaan uit traditionele veerassen (actie 10.139)
Vee dat is aangepast aan nattere leefomstandigheden en grovere vegetaties, laat ook toe om andere doelstellingen te halen (bv. vernatting in functie van klimaat, een geringere inzet van bemesting en antibiotica die een gunstig effect heeft op de bodem, enz.). Deze actie gaat dus verder dan een louter behoud van oude rassen, maar hanteert oude rassen in functie van andere doelstellingen.

De beheeroppervlakte bedraagt minder dan 30 hectare. De veebezetting is aangepast aan de Schotse omstandigheden en bedraagt 0,05 vee eenheden/ ha (of kleiner, afhankelijk van de milieumomstandigheden of van andere, voormalige gebieden die pleiten voor een lagere veebezetting). De begrazing gebeurt 183 dagen per jaar. Een andere optie is de keuze voor een jaarlijkse audit.

Acties die een verbetering van de waterkwaliteit beogen en het overstromingsrisico verminderen:

- Omzetting van overstromingsgevoelig akkerland naar extensieve weiden
Deze maatregel dient zowel een betere bescherming te bieden aan de bodem als de waterkwaliteit te verbeteren.
- Restaureren van uiterwaarden
Deze actie dient om een betere bescherming te bieden aan overstromingen die stroomafwaarts zouden kunnen plaatsvinden.
- Alternatieve drinkwaterbronnen
Door vee niet rechtstreeks uit een waterloop te laten drinken wordt voorkomen dat mest in de waterloop terecht komt. Door betreding van de waterbodem te voorkomen wordt vermeden dat bodemslib opwarrelt (waardoor het water troebel zou worden en waardoor ook neergeslagen fosfaat van de waterbodem zou opwarrelen). Door de actie wordt ook vermeden dat de rivierbodem zich als gevolg van betreding niet stabiel vastzet of dat fijne slibdeeltjes het water (of de keienbodem) stroomafwaarts minder helder zouden maken.

////////////////////////////////////

- Herstel van intergetijdgebieden
Door op bepaalde plaatsen intergetijdgebieden te herstellen, kunnen overstromingsrisico's beter worden beperkt.
- Verharden of verleggen van erosiegevoelige opritten of voederstaanplaatsen
Door erosiegevoelige opritten of voederstaanplaatsen die zich in de buurt bevinden van waterlopen te herlocaliseren wordt vermeden dat nutriënten de waterloop verontreinigen.
- Bouwen van veeoversteekplaatsen bij waterlopen ('Livestock Tracks')
Om de waterkwaliteit en oevererosie te beschermen worden vaste oversteekplaatsen in waterlopen gebouwd.
- Vermindering in volume van slibrijk drainagewater (stad en platteland)
Teneinde de aanvoer van met slib verontreinigd drainwater te verminderen worden technieken ingezet om het volume aan slibrijk water te minimaliseren. De kwaliteit van het afgevoerd water wordt verbeterd voor het in de waterloop terecht komt (door middel van retentiebekkens, sedimentbezinkingsputten etc.). Voor een volledige beschrijving van technieken wordt verwezen naar de beschrijving van de maatregelen in het basisdocument.
- Efficiënter watergebruik door meer irrigatie
Door water niet dadelijk af te voeren maar het eerst te verzamelen en te laten bezinken in een irrigatielagune, wordt het water efficiënter gebruikt. De maatregel beschermt tijdens droge periodes de waterkwaliteit omdat het watervolume daardoor in de waterlopen minder drastisch verminderd.

Acties die verband houden met de biologische landbouw:

- Stimuleren van de biologische landbouw
Door landbouwers te ondersteunen die overschakelen naar de biologische landbouw, wordt ernaar gestreefd om samen te werken met de natuurlijke processen. De actie beoogt het proces dat achter het eindproduct zit, waardoor ze bijgevolg verder reikt dan het afleveren van een goed biologisch product.
Naast de actie die landbouwers ondersteunt, wordt ook ondersteuning aangeboden aan landbouwers die al biologisch telen (tabel 11.2).

Tabel 6: Schotse maatregelen en actiepunten die direct bijdragen aan een focusgebied

FOCUSGEBIED	MAATREGEL	ACTIE
	<i>op akkers:</i>	
4c	bodemvruchtbaarheid verbeteren	groenbemesters na maïs
4c	bodemstructuur verbeteren	groenbemesters na maïs
5e	koolstofgehalte in de bodem verhogen	groenbemesters na maïs
4b	verbeteren van de waterkwaliteit	behoud van de maïstoppel tijdens de winterperiode
4b, 4c	verbeteren van de waterkwaliteit	aanleg van grasstroken in akkers
4b	verbeteren van de waterkwaliteit	aanleg van bufferstroken langs waterlopen
	<i>tegen vertrapping en verdroging van veen- en heidegebieden:</i>	
5e	verdroging weren	vernatten
5e	vertrapping tegengaan	minder dieren per oppervlakte-eenheid
	<i>creëren van kleinschaligheid:</i>	
4b	verfijnd waterbeheer	peilgestuurde drainage

4c	winderosie strategisch tegengaan	planten van strategisch gesitueerde hagen, houtkanten etc.
4b en 4c	vee aanpassen aan de specifieke lokale omstandigheden (nat. droog, ruige vegetatie, zilt,..)	inzetten van kleine kuddes die bestaan uit traditionele veerassen (bv. grootvee of schapen die tegen moerassige bodems bestand zijn, kunnen leven van schrale vegetaties enz.)
	<i>verbetering van de waterkwaliteit en verminderen van het overstromingsrisico</i>	
4b en 4c	betere bescherming bieden aan bodem en waterkwaliteit	omzetting van overstromingsgevoelig akkerland naar extensieve weiden
4b	betere bescherming te bieden aan overstromingen die stroomafwaarts zouden kunnen plaatsvinden	restaureren van uiterwaarden
4b, 4c	slootwater helder maken	alternatieve drinkwaterbronnen (vee niet uit waterloop laten drinken)
4b	overstromingsrisico's beperken	herstel van intergetijdengebieden
4b, 4c	vermijden dat nutriënten de waterloop verontreinigen	verharden of verleggen van erosiegevoelige opritte of voederstaanplaatsen
4b, 4c	voorkomen van oevererosie en verbeteren van de waterkwaliteit	bouwen van veeoversteekplaatsen bij waterlopen
4b, 4c	verminderen in volume van slibrijk drainagewater (stad en platteland)	aanleg van retentiebekkens, sedimentbezinkingsputten etc.
4b	efficiënter watergebruik	meer irrigatie
	<i>biologische landbouw:</i>	
4c,5d,5e	bedrijfsvoering afstemmen op natuurlijke processen	landbouwers ondersteunen die overschakelen naar de biologische landbouw

Op enkele van de maatregelen waarop Schotland inzet kan Vlaanderen nog sterker inzetten. We denken daarbij vooral aan de diverse Schotse maatregelen om de waterkwaliteit te verbeteren en het overstromingsrisico te verminderen, en de aansturing om meer geschikte traditionele veerassen in te schakelen om bepaalde doelstellingen nog beter te halen.

2.6 DENEMARKEN

Algemeen:

Het overkoepelende doel van het [Deense RDP](#) ('LDP') is 'een groene conversie en het creëren van groene banen' met een streefcijfer van 1000 groene jobs, waarvan 400 in gebieden die een negatieve

////////////////////////////////////

demografische ontwikkeling vertonen (Europa.eu). Denemarken werkt aan een verbetering van de biodiversiteit en het water- en bodembeheer door de implementatie van meer milieu- en klimaatvriendelijke managementpraktijken. Het doet dit bijvoorbeeld door het streven naar een verdubbeling van het areaal van de biologische landbouw naar 12%.

Het Deense plattelandsontwikkelingsplan (RDP) ontwikkelt zich rond vier prioriteiten, met prioriteit 4 als belangrijkste prioriteit (beheer van ecosystemen) (Europa.eu). In de programmeerperiode 2014-2020 implementeert Denemarken twee agromilieu- en klimaatmaatregelen:

- 1/ M10a: Behoud van waterrijke gebieden (m.b.t. waterstanden, natte graslanden, getijdegebieden)
- 2/ M10b: *Beheer van grasland en natuurgebieden*

Deze doelstelling valt buiten de focus van dit rapport (4a: biodiversiteit).

De laatste versie van het integrale Deens plattelandsontwikkelingsprogramma staat niet online, maar kan opgevraagd worden bij de auteurs van dit rapport.

Milieuthema (prioriteiten en focusgebieden):

De Deense agromilieu- en klimaatmaatregelen zetten direct in op de prioriteiten 4 (verbetering ecosystemen verbonden aan landbouw) met als focusgebieden biodiversiteit (4a), waterbeheer (4b), bodembeheer (4c) en prioriteit 5 (omslag naar een koolstofarme en klimaatbestendige economie) met als focusgebied reductie broeikasgassen (5d) (tabel 11.2). De maatregelen werken indirect door op de prioriteiten kennisoverdracht en innovatie (prioriteit 1), m.n. betere milieuprestaties (focusgebied 1 b), versterken van de levensvatbaarheid (prioriteit 2 (focusgebied verbeteren van de economische prestaties (2 a), instandhouding en verbetering van ecosystemen verbonden aan de landbouw (prioriteit 4 (focusgebied 4 a (versterken biodiversiteit), 4 b (verbeteren van het waterbeheer en 4 c (voorkomen van bodemerosie) en prioriteit 5 met focusgebieden efficiënter energiegebruik (5b) en bevorderen van koolstofbehoud (5e) (tabel 11.3).

Inhoud van de maatregelen:

De Deense agromilieu- en klimaatmaatregelen bestaan uit volgende types en aard van acties:

- Type van actie: Behoud van waterrijke gebieden (m.b.t. waterstanden, natte graslanden, getijdegebieden)

Het doel van de maatregel is om natuurlijke aquatische leefmilieus te beschermen en te verbeteren. Daarbij is het belangrijk dat (1) in stikstofrijke, natte wetlands de emissie en de uitspoeling van stikstof in meren en binnenwateren vermindert, (2) in fosfaatrijke wetlands het fosfaatgehalte van de meren vermindert, (3) in natuurlijke getijdenezones van Natura 2000-gebieden hydrologische omstandigheden gecreëerd worden die de staat van instandhouding van specifieke habitats en soorten bevorderen en (4) de uitstoot van broeikasgas die uit moerassen ontsnapt wordt tegengegaan.

Indirect draagt de maatregel bij tot (1) een verbeterde ecologische toestand in rivieren, (2) klimaatadaptatie (door de gevolgen minder voelbaar te maken in de steden), (3) een verminderde uitstoot van broeikasgassen en (4) meer oppervlakte aan natuur en meer water in het landschap.

Aard van de acties: bodembedekking, ploegtechnieken, oppervlakkige bodembewerking, duurzame landbouw.

Deze maatregelen dragen bij aan de focusgebieden 4a, 4b, 4c en 5e.

- Type van actie: instandhouding van wetlands en wijzigen van de afwatering

////////////////////////////////////

opleveren. Wallonië pakt de overstromingsproblematiek vanaf de bron aan door meer ruimte aan water te geven. Door de maatregel te koppelen aan diverse evenwaardig gestelde prioriteiten, kan het draagvlak (ook financieel) vergroten. Nedersaksen moedigt het gebruik van de Cultan-bemestingsmethode aan, die als techniek in Vlaanderen nog weinig bekend is. Ook de mechanische verwijdering van spontane opslag van vorige teelten kan voor Vlaanderen een beloftevolle techniek zijn, vermits deze methode het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen kan reduceren en de techniek nu voldoende op punt staat om op grotere schaal te worden ingezet (bv. bij spontane opslag van aardappelen). Frankrijk (met name Nord-Pas de Calais) biedt diverse maatregelen aan die – mits adaptatie – ook in Vlaanderen inzetbaar zijn: bv. meer inzetten op bestuivers, die zowel gebruikt worden in functie van landbouwgewassen én wilde planten, het behoud van oude veerassen én deze inkruisen in moderne nutsrassen opdat deze laatste aangepast zouden zijn aan de klimaatverandering, creëren van waterrijke gebieden die mee een antwoord moeten bieden op ‘nieuwe’ uitdagingen van deze tijd, enz. Schotland zet o.m. in op oude veerassen omdat graslanden vaak ruiger of natter zullen worden in functie van agromilieue- en klimaatmaatregelen. Denemarken ziet bijzondere uitdagingen in getijdegebieden. Bepaalde Vlaamse onderzoeksprojecten (o.m. Ccaspar) zien evenzeer toekomstige uitdagingen voor de getijdegebieden in Vlaanderen. Maar het ontbreekt in Vlaanderen momenteel nog aan een meer globale of toekomstgerichte visie, of aan voldoende opschaling in diverse Vlaamse getijdegebieden (bv. kustpolders).

In vele gevallen heeft een maatregel doorwerking op diverse prioriteiten of focusgebieden. Met maatregelen die verband houden met waterbeheer wordt bv. vaak tegelijk proactief ingespeeld op de gevolgen van de klimaatwijziging. Of gekozen wordt voor een ‘brede’, dan wel een zeer gerichte maatregel betreft een keuze die bovendien goed verantwoord kan worden omdat de specifieke noden per regio kunnen verschillen.

TABELLEN

Tabel 1: Prioriteiten per land waaraan rechtstreeks wordt bijgedragen met de AMKM.....	8
Tabel 2: Nederlandse maatregelen en actiepunten die direct bijdragen aan een focusgebied.....	10
Tabel 3: Waalse maatregelen en actiepunten die direct bijdragen aan een focusgebied.....	14
Tabel 4: maatregelen en actiepunten in Nedersaksen die direct bijdragen aan een focusgebied.....	16
Tabel 5: maatregelen en actiepunten in Nord-Pas de Calais die direct bijdragen aan een focusgebied.....	22
Tabel 6: Schotse maatregelen en actiepunten die direct bijdragen aan een focusgebied.....	26
Tabel 7: Deense maatregelen en actiepunten die direct bijdragen aan een focusgebied.....	29

////////////////////////////////////

Ministerium für Ländlicher Raum und Verbraucherschutz (2016) Baseline-Anforderungen für Vorhaben gemäß den Artikeln 28, 29 und 33 der ELER-VO. http://www.foerderung.landwirtschaft-bw.de/pb/site/pbs-bw-new/get/documents/MLR.LEL/PB5Documents/mlr/GA/GA_016_extern/FAKT/Merkblaetter/2016%20-%20FAKT%20-%20Grundanforderungen.pdf.

Netwerk Platteland (2016). Agrarisch natuurbeheer. <https://netwerkplatteland.nl/natuur-en-landschap>.

Netwerk platteland (2017). <https://netwerkplatteland.nl/>.

Overheid.nl (2015) Regeling subsidies Plattelandsontwikkelingsprogramma 2014 – 2020 (Regeling POP3 subsidies), provincie Groningen. Provinciaal blad. <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/prb-2015-4065.html>.

Regiebureau (2016). Plattelandsontwikkelingsprogramma voor Nederland 2014-2020 (POP3). https://regiebureau-pop.eu/sites/default/files/field/file-attachment/file_2169_programme_2014nl06rdnp001_2_2_nl.pdf.

Ruralpayments.org (2017). Rural Payments and Services. <http://targeting.ruralpayments.org/>.

Scan-collectieven.nl. (2016). Collectieven (nieuws). Waar gaan we in 2014 mee aan de slag? <http://scan-collectieven.nl/nieuws/waar-gaan-we-2014-mee-aan-de-slag>.

Wervel vzw (2011). Agroforestry – landbouw met toekomst. https://www.youtube.com/watch?v=O_UINl1wj6U.

VERKLARENDE WOORDENLIJST

‘Baseline’-verplichtingen. Dit zijn verplichtingen die als referentie worden gehanteerd. Ze worden op nationaal niveau geregeld, tenzij voor de bewuste regeling op Europees niveau een specifieke regeling werd uitgewerkt via de Europese verordening (EU) Nr. 1303/2013 (bekend als ‘randvoorwaarden’), of via andere (fonds)specifieke regelingen.

De Duitse baselineverplichtingen i.v.m. de financiering van maatregelen waar een oppervlakte tegenover staat, staan meer uitgebreid aangegeven p. 426 van het [Programmadoocument Nedersaksen, 2016](#). De baselineverplichtingen van alle AUKM-maatregelen staan op volgende [link](#).

//